

голод. Місцеві селяни Прокоп Бегас і Митрофан Павлюк, яким пощастило повернутися живими з Донбасу, розповідали, що спочатку населення споживало спориш та ще й сварилося за це зілля, а зараз вже спокій, тому що ніякого зілля не залишилося – все з'їли. За їх розповідями, «собак, котів, пташок поблизу сіл немає. Все, що жило, було поживою людей». Сталін мовчав до цього, але, як видно, виникла дуже скрутна ситуація, бо влада змушена була звернутися до західноукраїнських областей по допомогу, тому й збирають по хатах будь-які харчі для голодуючих Донбасу. На думку О. Повшука, страшно те, що голод відбувається «в найбагатшій країні Європи і Азії – в Україні... Люди з голоду мруть, а дурноваті віршомазі ляпають на папір про Сталіна доброго, мудрого, що любить дітей, людей своїх і про сонце. От буйволи головасті. Діти ж вмирають з голоду, бо Сталін забрав хліб, він оправдуватиметься (якщо дожде), перед народом, як в 31-32 р. «Что я не знал», або «Что немцы пожгли и привели к этому страданию», який же то господарь, як не знає, що в нього робиться... «Немцы сожгли», – каже Сталин, - і тому голод... Ну нехай німець знищив один рік урожай, а 24 роки збору де? Чого військо голодує? Чого пухне робітник? Ось схема і вислід раю сталінського». Олександр сподівався, що коли-небудь його щоденник прочитають, і тому не випадково він звертався до майбутнього читача з проханням не нищити його зошит: «Може, я згину в боротьбі з народним ворогом, і мій щоденник візьмеш, подруго або друже, то не нищ, а прочитай. Тут найдеш дещо цікавого. Тут описано переживання й напрямки думок юнака доростаючого віку 17-20 років, який все своє молоде життя мріяв про правду, справедливість, і, може, згину за правду, борючись із загарбниками, з носителями кривд і страждань народних».

Отже, щоденниковий жанр – це важливе історичне джерело, яке передає живий подих епохи, допомагає зрозуміти складні соціокультурні та психологічні процеси минулого.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Макаруч С. Писемні джерела з історії України: Курс лекцій. – Львів, 1999. – С. 296.;
2. ЦДАГО України. – Ф.57.– Оп.4.- Спр. 344.– Арк. 127.

С.В. Бінцаровський

РАДЯНСЬКА ТА АВСТРІЙСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ АВСТРІЙСЬКОГО ПИТАННЯ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ У 1945–1955 РР.

Дослідження історичного досвіду окупаційного контролю з боку держав антигітлерівської коаліції, без сумніву, становить історичний, політичний інтерес з урахуванням сучасних геополітичних реалій (окупація Іраку союзними військами, Косова миротворчими силами ООН). Одним із прикладів союзної окупації країни та відновлення її незалежності була Австрія в перше повоєнне десятиріччя (1945-1955 рр.). Після закінчення Другої світової війни між союзниками починає поглиблюватися розкол у вирішенні питань повоєнного облаштування світу. Таке протистояння США, Англії, Франції, з одного боку, та СРСР, з іншого, породжує таке унікальне історичне явище, як «холодна війна», яка стала, по суті, новим типом світової війни. Її основним політичним змістом стало протиборство двох розділених ідеологіями гігантських соціально - політичних систем, яке здійснювалося у контексті науково – технічної революції переважно жорсткими невійськовими засобами. Політична та військова гегемонія двох великих держав США та СРСР в очолюваних ними блоках (НАТО та ОВД) й усвідомлення неможливості використання ядерної зброї хоча й дозволили уникнути глобального воєнного конфлікту, водночас зумовили тривале протистояння цих держав фактично в цілому світі. Практичним віддзеркаленням холодної війни став так званий «синдром двох держав» (дві Німеччини, дві Кореї, два Китаї, два В'єтнами). Схожа ситуація в протистоянні США та СРСР була й у вирішенні австрійського питання після Другої світової війни. Відповідно до наведених вище прикладів, Австрія могла бути розділена на Західну і Східну, в Австрії, якби союзники це допустили, міг відбутися військовий конфлікт, оскільки ситуація в країні гостро загострилася на початку 1950-х років. Проте колишнім союзникам вистачило розуміння, що розпалювання збройного конфлікту в центрі Європи є вкрай небезпечним і невігідним жодній із сторін, хоча й процес визнання австрійської незалежності розтягнувся на довгих десять років. Тому проблема подолання тоталітаризму та авторитаризму в суспільній свідомості зберігає своє актуальне значення в умовах активізації на межі ХХ–ХХІ ст. праворадикальних, націоналістичних рухів у низці європейських країн (Франції, Австрії, Німеччини).

Гостре економічне, політичне, ідеологічне протистояння США з їх однодумцями та СРСР позначилося також і на висвітленні, трактуванні історичних подій та явищ. Особливо чітко такі тенденції простежуються у радянській історичній науці. Автори змушені були висвітлювати події в

межах офіційної радянської історичної науки. Мається на увазі те, що заборонялося відхилення від комуністичної ідеології, потрібно було дотримуватись рішень з'їздів КПРС. У зв'язку з цим радянські історики були позбавлені можливості об'єктивно, неупереджено аналізувати події, застосовувати для розв'язання дослідницьких завдань такі методи, як-от: соціально-історичний, проблемно-хронологічний, порівняльний, а також системний метод вивчення політичних, соціально-економічних явищ у їх розвитку та взаємозв'язку. Порівняння дослідження та аналізу подій, пов'язаних із врегулюванням австрійського питання в міжнародних відносинах після завершення Другої світової війни як у радянській, так і у західній історичній науці на сьогодні є одним з невирішених питань, а тому, на мій погляд, потребує дослідження.

Хоча у радянській історичній науці приділявся значний інтерес до подій в Австрії під час Другої світової війни в перше повоєнне десятиліття, а також вирішенню австрійського питання, але говорити про об'єктивність, правдивість висновків, які роблять радянські дослідники з огляду на зазначені причини не доводиться. Слід відзначити, що сучасні російські дослідники у питанні відносин Австрії та Радянського Союзу поступово відходять від ідеологічних штампів. Прикладом цього є збірник документів «Советская политика в Австрии. Сборник документов 1945-1955»¹, у якому наголошується на ролі Сталіна в радянській зовнішній політиці, характеризуються основні принципи зовнішньої політики Сталіна після 1945 р., радянська політика в Австрії 1945-1955 рр.

У праці В.Н.Белецкого та А.Е.Єфремова описується захоплення Австрії Німеччиною, розглядається післявоєнний розвиток Австрії та радянсько-австрійські взаємини у перше повоєнне десятиріччя. Наголошується, що СРСР був послідовним прихильником незалежності й державної самостійності Австрійської республіки².

Радянські журналісти Л.Л.Степанов³ та Г.С.Ігошкін⁴ виклали своє бачення місця та ролі австрійської республіки. Автори докладно зупиняється на географічній характеристиці країни, розповідає про землі Австрії (Відень, Нижню та Верхню Австрію, Штірію, Бургенланд, Карінтію, Зальцбург, Тіроль, Форальберг).

У колективній праці «СССР в борьбе за независимость Австрии»⁵ розповідається про радянсько – австрійські відносини після Другої світової війни. Праця охоплює важливий проміжок часу – кінець 1930-х – 1965 рр. Авторський колектив (Г.Г.Кобляков, Д.Н.Мочалі, В.Н.Жаданов, Г.Г.Куранов) висвітлює політику СРСР з відновлення незалежної австрійської республіки, висвітлюється антифашистська боротьба на території Австрії, а також допомога Радянського Союзу у звільненні австрійської території. Промовистими є назви розділів, наприклад, розділ III «Советский Союз и рождение Второй австрийской республики (1945–1947 гг.)», тут проводиться думка про те, що якби не СРСР, то не було б незалежної Австрії. Розділ V «СССР – инициатор заключения государственного договора с Австрией». Підкреслюється лінія, що державний договір був укладений виключно Австрією та Радянським Союзом без будь – якої участі США, Англії та Франції.

Зовнішньополітичні аспекти діяльності Австрії на міжнародній арені досліджував Е.Новосельцев⁶. У праці висвітлюється період з 1955 по 1960 рр., а саме, радянсько-австрійські переговори у квітні 1955 р. в Москві, підписання Державного договору 15 травня 1955 р. у Відні та прийняття парламентом Австрії закону про постійний нейтралітет, згідно з яким Австрія брала на себе зобов'язання не вступати у військові блоки і не допускати створення на своїй території іноземних військових баз. Окремий розділ книги присвячений інтеграційним процесам в Європі у 1950-х роках та місце Австрії в цьому процесі. Становлення табору соціалістичних країн, соціалістичної системи в цілому, розгортання політики «холодної війни», ядерне озброєння, роль та місце радянської дипломатії в міжнародних відносинах досліджується Н.В.Загладінін⁷.

Соціально – економічні аспекти розвитку Австрії в перше повоєнне десятиріччя досліджуються у монографії Г.Б.Ардаєва та А.Б.Вебера⁸, С.І.Ледовського та Б.М.Патика⁹. У своїх працях автори детально аналізують розвиток та значення державного сектору економіки в Австрії, процес націоналізації, розвиток монополій, державне регулювання цін. Значним прогресом в радянській історіографії австрійського питання 1945-1955 рр. в міжнародних відносинах було російське видання праці відомого австрійського державного діяча, Генерального секретаря ООН Курта Вальдхайма¹⁰. Автор простежує процес розпаду Австро – Угорської монархії, утворення Першої австрійської республіки, аншлюс Австрії Німеччиною. Розділ 5 праці присвячений боротьбі за державний договір з Австрією. На думку К. Вальдхайма, підписання державного договору і вивід окупаційних військ можна пояснити збігом цілої низки сприятливих обставин. Заслугою членів австрійського уряду було те, що вони правильно оцінили становище й зробили необхідні висновки у вирішальний момент.

Для дослідження австрійського питання в міжнародних відносинах у 1945-1955 рр. велике

значення мають збірники документів. Зокрема, «Сборник основных документов СССР, США, Англии, Франции об Австрии». Цей збірник складається з трьох випусків і призначений виключно для службового користування працівниками Міністерства Закордонних Справ. Перший випуск охоплює хронологічні межі з 1945 по 1950 рр., випуск другий – 1951 р. – початок 1955 р., третій випуск - квітень 1955 р. – травень 1958 р.¹¹

Міністерством закордонних справ СРСР був підготовлений збірник документів та матеріалів, присвячений 35-ти річчю звільнення Австрії від німецьких окупантів, він охоплює період з 1938 р. до 1979 р. Збірник містить документи Московської (1943 р.) та Берлінської конференції (1945 р.), Сесії Міністерств закордонних справ в Парижі (1949р.), документи листування між урядами СРСР, США, Великобританії з австрійського питання¹². Наступний збірник документів присвячений міжнародним конференціям, що відбулися в Тегерані (1943 р.), Ялті (1945 р.) та Потсдамі (1945 р.) між представниками США, Великобританії та СРСР¹³.

Поряд з монографічними виданнями, велика джерельна база з даної проблеми міститься в періодичних радянських виданнях 1945–1955 рр. Зокрема, в таких виданнях, як «Правда», «Труд», «Известия» це, зокрема, матеріали з міжнародних конференцій в Парижі, Лондоні, Москві, Берліні, засідання Союзницької комісії з Австрії, велика кількість статистичного та аналітичного матеріалу. Однак через існування ідеологічних штампів, загострення «холодної війни» радянська періодика була повністю під контролем органів державної влади і перебувала під суцільною цензурою.

У зарубіжній історіографії над проблемою австрійського питання в міжнародних відносинах в 1945-1955 рр. активно досліджує в своїх працях Джеральд Штоурц. Зокрема, «Geschichte des Staatsvertrages»¹⁴, «Geschichte des Staatsvertrages 1945-1955. Osterreichs Weg zur Neutralitet»¹⁵. Автор охоплює час, який безпосередньо стосується досліджуваного періоду з 1945 по 1955 рр. У працях висвітлюються усі питання, які потребували вирішення. Це й питання німецької власності, переміщених осіб, відновлення австрійських інститутів влади. Підкреслимо, що автор досліджує повоєнну історію Австрії у тісному зв'язку з міжнародними подіями, позиціями провідних країн світу того часу - США, СРСР, Великобританії, Франції стосовно Австрії.

Важливим документальним матеріалом для розуміння проблеми австрійської республіки є безпосередні спогади політичних діячів Австрії того періоду, зокрема Бруно Крайські¹⁶, прес – секретаря австрійського федеративного уряду. На його думку, десятирічний період 4-х державного контролю в Австрії був періодом звичайної окупації на зразок 1938 р., коли Австрія стала складовою частиною Німеччини. Усі офіційні виступи, промови канцлера Австрії Карла Грубера¹⁷ були зібрані Міхаелем Геленом. Бішоф Лайденфрост охоплює період з 1945 по 1949 рр., досліджує становлення австрійської державності з березня 1945 р., вплив та значення плану Маршала для австрійської економіки, ранню фазу переговорів про Державний договір¹⁸. У своїй праці Йохом Манфред розглядає переговори Карла Реннера з СРСР про утворення австрійського уряду, проблеми німецької власності, початок переговорів навколо Державного Договору, рішення про план Маршала між США та Австрією, конференцію МЗС в Парижі, міжнародну конференцію в Лондоні, вибори до Національної ради у 1949 та 1953 рр., переговори про Державний договір на конференції в Берліні¹⁹.

У збірнику «25 Jahre osterreichische Staatsvertrag» вміщені статті провідних австрійських науковців з даної проблеми. Зокрема, Стефана Верости – члена австрійської Академії наук, його статтю «Історія та передісторія постійного нейтралітету Австрії 1918–1955 рр.» в якій автор розглядає передісторію постійного нейтралітету Австрії, можливі варіанти політичного облаштування Дунайської монархії після 1918 р., наслідки Берлінської конференції 1954 р. для Австрії та радянсько – австрійські переговори і укладення державного договору. Ричарда Георга Плашки – члена австрійської Академії наук. У статті «Критерії національної інтеграції в Австрії 1918 та 1945/1955 рр.» аналізує процеси національної ідентифікації австрійської нації та їх вплив на створення австрійської республіки. Манфред Раухенштайнер аналізує рішення Союзницької комісії по Австрії, які були прийняті в 1945-1955 рр. Автор підкреслює, що близько 1,2 млн. австрійців служили в німецькій армії та військах СС і близько 247 тис. загинуло. На відміну від радянських дослідників даної проблеми, австрійські історики не намагаються приховати факту участі австрійських військових на боці Німеччини. Це, безумовно, підкреслює бажання австрійської сторони дати об'єктивну оцінку вирішенню австрійського питання в 1945–1955 рр.²⁰

Вільфрідом Мер докладно розглядає зародження надання іноземної допомоги для Австрії та значення такої допомоги для вирішення австрійського питання²¹. У праці Стефана Емінгера та Ернста Лангтхалера автори розглядають такі питання: німецька власність, переміщення осіб, етнонацифікація, холодна війна, план Маршала²². Петер Бергер досліджує історію Австрії у ХХ ст., а

у розділі «Від закінчення війни до державного договору» аналізує шлях Австрії до укладення договору із союзниками та проблемні питання і їх вирішення. Праця цікава тим, що автор використовує широке коло англомовних джерел з дослідження австрійського питання²³.

Вирішенню австрійського питання у 1945–1955 рр. в міжнародних відносинах як у радянській, так і в зарубіжній історіографії дослідники приділяли значну увагу. Зрозуміло, що в умовах гострого протистояння передусім на ідеологічному ґрунті між СРСР та США говорити про об'єктивність висвітлення гострих міжнародних проблем не варто, оскільки кожна із сторін намагалася виправдати свої кроки за рахунок історичної науки. Чітко така лінія простежується у радянській історіографії, де дослідники намагаються довести виключну роль Радянського Союзу в здобутті Австрією незалежності. На відміну від радянської, у західній історіографії підходи до вирішення австрійського питання були більш виваженими та спроби об'єктивно показати роль СРСР з одного боку та США, Великобританії, Франції з іншого у вирішенні австрійського питання.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Советская политика в Австрии. Сборник документов 1945-1955.- М. – СПб.– XXI. 2006;
2. Белецкий В.Н. Советский Союз и Австрия – борьба Советского Союза за возрождение независимой демократической Австрии и установление с ней дружественных отношений (1938–1960 гг.). – М., 1962; Ефремов А.Е. Советско-австрийские отношения после второй мировой войны. – М., 1958; 3. Степанов Л.Л. Австрия. – М., 1966; 4. Игошкин Г.С. Австрия. – М., 1965; 5. СССР в борьбе за независимость Австрии. – М., 1965; 6. Новосельцев Е.Н. Внешняя политика Австрии. – М., 1962; 7. Загладин Н.В. История успехов и неудач советской дипломатии. – М., 1990; 8. Ардаев Г.Б., Вебер А.Б. Новые эксперименты с «народным капитализмом» (Западная Германия и Австрия). – М., 1958.; 9. Ледовских С.И., Патык Б.М. Государственно – монополистический капитализм в Австрии. – М.: Издательство социально – экономической литературы. 1965; 10. Вальдхайм К. Австрийский путь. М., 1970; 11. СССР – Австрия 1938 – 1979 гг. – М., 1980; 12. СССР – Австрия 1938 – 1979 гг. – М., 1980; 13. Тегеран – Ялта – Потсдам.- М., 1971; 14. G. Stourz. Geschichte des Staatsvertrages.- Verlag Styria, 1985; 15. G. Stourz. Geschichte des Staatsvertrages 1945-1955. Osterreichs Weg zur Neutralitet.- Verlag Styria, 1980; 16. Bruno Kreisky. Zwischen den Zeiten Erinnerungen aus funf jahrzehnten. Verlag Wolf Sidler. 1986; 17. Michael Gehler. Karl Gruber. Reden und Dokumenten 1945 – 1953. Verlag Bohlau. Wien, Weimer; 18. Bischof Leidenfrost. Die bevormundete Nazion Osterreich und die Alliierten 1945–1949. Haymon Verlag, Innsbruck, 1988; 19. Jochum Manfred. Die Zweite Republick in Dokumenten und Bildern. Verlag Braumuller, 1984; 20. 25 Jahre osterreichische Staatsvertrag. Verlag der osterreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien, 1981; 21. Mahr Wilfried. Der Marschallplan in Osterreich. Verlag, Styria, 1989; 22. Stefan Eminger. Ernst Langthaler. Sowjets Schwarzmarkt Staatsvertrag. Niederosterreichisches Presshaus. 2005; 23. Peter Berger. Kurze Geschichte Osterreichs in 20 Jahrhund. Faaultaus Verlags. Wien, 2007.

В.П. Яремчук

ДИСКУСІЇ В ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ СРСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1950 – 1960 РР. ТА ЇХ УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Становище історичної науки в Україні в останні десятиліття перебування її в складі СРСР, як це не парадоксально, належить до порівняно найменш відрефлексованого напрямку історії української історіографії. Незважаючи на появу останніми роками десятків видань спогадів, окремих збірок документальних джерел, біоісторіографічних студій про українських істориків цієї доби, все ж з концептуальних досліджень окресленої проблематики можемо назвати хіба знану книгу канадського науковця С. Величенка¹, а також відповідні розділи у відомих синтезах І. Колесник² (лише історіографічний аспект) та Я. Калакури³. Особливо цікавим і важливим уявляється вивчення стану історичної науки в УРСР за доби її порівняного піднесення в період хрущовської «відлиги» і політики «контрольованого автономізму» П. Шелеста. Мета даної розвідки – з'ясувати зміст і вплив на представлення історії України (чим займалися в СРСР майже виключно історики самої республіки) дискусій, які розгорталися в історичній науці Радянського Союзу в другій половині 1950-х – 1960-і рр. на загальносоюзному (а не республіканському) рівні, які торкалися загальних проблем «історії СРСР» і здебільшого не мали прямого стосунку до української проблематики. Цей вельми значущий аспект побіжно і з фактологічними упущеннями (що пояснюється узагальнюючим характером авторських розмірковувань) розглянуто лише в згаданій вище праці С. Величенка⁴.

У всіх історіографічних трансформаціях, що принесла з собою хрущовська «відлига», так чи інакше був присутнім один спільний знаменник – творча спадщина «класиків марксизму-ленінізму», насамперед В. Леніна. Ленінські оцінки історичних подій тепер були проголошені «істиною в останній інстанції», а в суспільствознавстві та серед інтелектуалів взагалі спостерігалось